

**Паэтыка рамана ў вершах
 (“Новая зямля” Якуба Коласа і “Родныя дзеці” Ніла Гілевіча)**

“Новая зямля” Якуба Коласа і “Родныя дзеці” Ніла Гілевіча з’яўляюцца неардынарнымі творамі ў беларускай літаратуры, якія валодаюць багатай эстэтычнай памяццю і ўвасабляюць мастацкія каштоўнасці нацыянальнага і агульначалавечага значэння. Па сваім змесце, жанравай форме і мастацкіх прыёмах “Новая зямля” і “Родныя дзеці” – шматгранныя і шматпланавыя творы з шырокім дыяпазінам ахопу народнага жыцця. У іх адлюстраваны многія адвечныя агульначалавечыя праблемы – радзіма і народ, зямля і праца, жыццё і смерць, гісторыя і сучаснасць, чалавек і прырода, народная мараль і інш. Калі “Новая зямля” Якуба Коласа лічыцца “энцыклапедыяй сялянскага жыцця”, то раман “Родныя дзеці” Ніла Гілевіча можна па праву назваць “энцыклапедыяй сучаснага жыцця”. У гэтым творы не толькі глыбока раскрыты праблемы лёсу асобнага чалавека на фоне лёсу краіны, захавання гістарычнай і культурнай памяці народа, прыроднага асяроддзя, але і прысутнічае шмат глыбока асэнсаваных педагогічных парад-разваг, уласных аўтарскіх думак і разважанняў, прапушчаных праз прызму асабіста перажытага вопыту.

Маштабнасць праблематычнага зместу твора і сюжэтная разгалінаванасць прадвызначылі яго жанравую характарыстыку як рамана ў вершах, што абумоўлівае спалучэнне ў ім адметнасцей эпасу і лірыкі. Раман “Родныя дзеці” багаты на герояў і на падзеі, на галасы і падгалоскі. “Гэта дазваляе вылучыць такую адметную рысу стылю твора, як паліфанічнасць, шматгалоссе. Лірычны пачатак твора абумоўлены аўтарскімі развагамі, перадачай унутранага стану героя, вялікай сугестыўнай, пераконваючай сілай уздзеяння на чытача” [1, с. 312].

Па вымаганні літаратуразнаўцы В. Рагойшы “раман у вершах – гэта вялікі вершаваны твор, разнавіднасць ліра-эпасу, якая спалучае ў сабе сюжэтнае выказванне, шматпланавасць, эпічную аб’ектыўнасць і эмацыянальна-лірычнае выказванне апавядальніка” [6, с. 207].

Усе гэтыя рысы ўласцівыя як твору Н. Гілевіча, так і паэме Якуба Коласа “Новая зямля”, якая з’явілася новым тыпам ліра-эпічнай паэмы, жанравыя вытокі якой звернуты не да класічнай эпапеі і гераічнага эпасу, а да новых ліра-эпічных традыцый эпохі рэалізму, калі ўсё большае значэнне разам з раманам набывала і раманізацыя літаратуры. “Паэма на нацыянальнай глебе ўвабрала ў сябе адметнасць гэтага працэсу, сінтэзавала шырокія пласты “паэтычнага” і “раманічнага” на аснове рэалістычнага мыслення. У ёй, як і ў рамане, адлюстраваны ва ўсёй паўнаце і цэласнасці шырокі, шматаблічны свет народнага жыцця, і ў асяродку гэтага жыццёвага працэсу раскрыта гісторыя індывідуальнага лёсу чалавека праз асобу Міхала

– героя з развітым пачуццём чалавечай годнасці, захопленая ідэяй свабоды і незалежнасці” [3, с. 16].

Такім чынам, паэма Якуба Коласа “Новая зямля” вызначыла пачатковы этап станаўлення нацыянальнага рамана і сама ўзяла на сябе ролю гэтага жанру. Сама тыпалогія рамана ў вершах, як і паэмы, выяўляе асаблівасці ліра-эпічнага жанру. “Эпічная аб’ектыўнасць апавядання спалучаецца тут з лірычна-суб’ектыўным пачаткам, абагуленасць характараў – з лірычным вобразам аўтара-апавядальніка” [3, с. 16]. Усе гэтыя ўнутраныя жанравыя адзнакі рамана ў вершах уласцівыя “Яўгену Анегіну” А. Пушкіна і “Пану Тадэвушу” А. Міцкевіча, у сваёй індывідуальнай і нацыянальнай эстэтычнай меры адбіліся ў “Новай зямлі” Якуба Коласа, а пазней – у “Родных дзецях” Н. Гілевіча. Усе гэтыя творы збліжае дваістасць структуры, свабодная манера апавядання і роля вобраза аўтара-апавядальніка, са сваім голасам, сваёй адметнай духоўнай біяграфіяй, чалавечым і грамадзянскім “я”.

Наогул, асабе аўтара ў вершаваным рамане адводзіцца больш значная роля, чым галоўнаму герою. У Якуба Коласа аўтар-апавядальнік выступае ад імя працоўнага народа, выказвае яго думкі, імкненні, спадзяванні. “І самае галоўнае, у адрозненне ад герояў А. Пушкіна і А. Міцкевіча – Анегіна і Тадэвуша, перадавых прадстаўнікоў дваранства і шляхты, якія вырашылі вызваліць сялянў з прыгону, – героем Коласавай паэмы з’яўляецца селянін Міхал, носьбіт народнай праўды, сацыяльнай справядлівасці, які сам імкнецца вызваліцца ад панскай залежнасці, здабыць сабе свабоду [3, с. 18].

Паэт спачувае Міхалу, углядаецца разам з ім у жыццё, імкнецца зразумець і ацаніць яго жыццёвую мэту, паэтызуе яго мару аб свабодным жыцці на сваёй зямлі і разам з тым паказвае яе нязбытнасць.

У коласаўскіх лірычных адступленнях прысутнічае глыбокі філасофскі сэнс – яго боль і сум за лёс роднай краіны, гнеўны пратэст супраць гвалтоўнага раздзелу Беларусі чужаземцамі, вера і ўпэўненасць у светлую будучыню беларускага народа:

О родны край! О край пакуты,
Нягодай цяжкаю прыгнуты,
Калі ж ты збудзеш тое гора,
Што і цяпер там, як і ўчора,
Як і даўней, цябе знішчае
І горкім смуткам апявае? [5, с. 143]

У рамане Н. Гілевіча “Родныя дзеці” актыўны вобраз аўтара выступае ў некалькіх аспектах: у прамым аўтарскім апавяданні і праз зварот аўтара да чытача ў форме сяброўскай размовы з ім. У творы шэсць аўтарскіх адступленняў: паэтычнае, іранічнае, гістарычнае, у гонар маці, кулінарнае і педагагічнае. Яны ўводзяць чытача ў абсяг разважанняў пісьменніка пра свой народ, яго гісторыю, духоўныя традыцыі, жыццёвы ўклад, далучаюць нас да маральных і эстэтычных ідэалаў мастака слова.

Усе “Адступленні” вытрыманы ў адзіным мастацка-публіцыстычным ключы. Мова лірычных адступленняў вызначаецца экспрэсіўнасцю і вялікай колькасцю вобразна-вяўленчых сродкаў:

Мой край, мой рай бульбяна-жытны!
Зеленадолы, залаты!
Як спеў матулі – старажытны,
Як песня любай – малады! [2, с. 64]

Па-майстэрску выкарыстоўвае Н. Гілевіч у сваім рамане дыялогі і маналогі дзеючых асоб, што таксама з’яўляецца неад’емнай часткай рамана. Гутарка ў вершаванай форме вызначаецца большай дынамічнасцю і натуральнасцю. Для раскрыцця ўнутранага стану дзеючых асоб аўтар удала выкарыстоўвае маналог.

Арыгінальнай і нетрадыцыйнай з’яўляецца кампазіцыя “Родных дзяцей”. Раман складаецца з “Запеўкі”, галоўнай часткі і “Дапеўкі”. Але на самой справе “цэльная прыгажосць апавядальнага палатна “саткана” з асобных, не падобных адна на адну міні-частак. Кожная глава сама па сабе – самастойнае, цэльнае міні-апавяданне. Частая змена часавых рэгістраў яшчэ больш умацняе эмацыянальнае напружанне ў творы. Акрамя ўсяго, аўтарскія адступленні надаюць экспрэсіі ўсяму тону рамана [7, с. 165].

Рамачны кампанент твора, запеўка і дапеўка, – гэта своеасаблівыя вокны ў творчую майстэрню пісьменніка. У запеўцы аўтар шчыра прызнаецца ў сваёй любові да чытача і акрэслівае творчую задачу:

Чытач! А можа – не прадумаў?
А толькі кінуў свой пагляд
На сутнасць радасці і суму,
З якіх саткань позыт-лад?.. [2, с. 5]

Шырыня стылёвага дыялогу твора – ад паэтыкі да іроніі, ад лірычна-песеннай эмацыянальнасці да шматгалосся размоўна-гутарковага стылю. Класічны ямб у такім стылі на разнастайным паэтызаваным рэжыме набывае значныя сэнсава-выяўленчыя магчымасці. “Жаданнем пісьменніка падзяліцца з чытачом сваім бачаннем праблем сучаснага яму жыцця і абумоўлена стылёвая адметнасць рамана “Родныя дзеці”. Сюжэт рамана не завершаны. Развязкі падзей няма” [4, с. 91]. І Ніл Гілевіч, як і Аляксандр Пушкін у рамане “Яўген Анегін” сам на гэта звяртае ўвагу:

Усё, чытач. Я стаўлю кропку.
Ах, не завершаны сюжэт?
Ну, што ж рабіць! Далей – ні кроку.
Далей – табу і завет. [2, с. 191]

З гэтага вынікае, што для аўтара галоўным было не столькі адлюстраванне любоўнай інтрыгі, колькі магчымасць праз сюжэт раскрыць тыпы сучаснага яму жыцця.

Ніл Гілевіч выкарыстоўвае таксама глыбокія філасофскія вывады-рэмінісцэнцыі, якія падаюцца, у залежнасці ад сітуацыі, то ад імя персанажа, то ад імя першай асобы, то ад імя апавядальніка:

Шануй душу сваю, народзе.
І ўласнай памяці не траць,
Каб у нязведанай дарозе
Ахвярай хуткасці не стаць! [2, с. 66]

Выдатны сродак самахарактарыстыкі герояў як у “Новай зямлі” Якуба Коласа, так і ў “Родных дзецях” Ніла Гілевіча – іх мова, багатая народным моватворчым вопытам. Абедзве паэмы можна назваць скарбонкай афарызмаў, фразеалагізмаў, прыказак і прымавак:

Чым дагарэць у пуштацвеце –
Лепш не ўзысці і не цвісці! [2, с. 68]

Што трэба творцу? Вельмі многа!
Радзіму ў сэрцы трэба мець! [2, с. 89]

Такім чынам, усё ў творах Якуба Коласа і Ніла Гілевіча ўзаемазвязана і ўзаемаабумоўлена: форма і змест, сюжэт і кампазіцыя, аўтар і героі. “Новая зямля” і “Родныя дзеці” і па маштабнасці праблематыкі, і па ахопу рэчаіснасці, глыбіні роздумаў аб мінулым, сучасным і будучым Радзімы, аб сэнсе і каштоўнасцях жыцця – сапраўдныя раманы.

Літаратура

1. Барадзіна, В. Жанравая прырода рамана ў вершах Ніла Гілевіча “Родныя дзеці” / В. Барадзіна // Слово в культуре: сб. науч. ст. : в 2 ч. / Гомел. гос. ун-т им. Ф. Скорины. Ч.1: Актуальныя пытанні беларускага мовазнаўства. – Гомель, 2004. – С. 314 – 316.
2. Гілевіч, Н. Родныя дзеці: Раман у вершах / Н. Гілевіч. – Мінск, 1995.
3. Івашын, В.У. Упоравень з сусветнай класікай: Асаблівасці паэмы Я. Коласа “Новая зямля” ў кантэксце жанравых традыцый / В.У. Івашын // Роднае слова. – 1999. – №7. – С. 5 – 19.
4. Ішчанка, Г. Жанрава-стылістычны адметнасці рамана Ніла Гілевіча “Родныя дзеці” / Г. Ішчанка // Канцэптуальныя падыходы да рэалізацыі зместу філалагічнай адукацыі ў школе і ВНУ: матэрыялы рэсп. навук. канферэнцыі, Брэст, 21-22 кастр. 2004 г. – Брэст, 2005. – С. 89 – 92.
5. Колас, Я. Новая зямля. Сымон-музыка: Паэмы / Я. Колас. – Мінск, 1998.
6. Рагойша, В.П. Літаратуразнаўчы слоўнік: тэрміны і паняцці / В.П. Рагойша. – Мінск, 2009.
7. Смольская, Т. Моўны вобраз аўтара-апавядальніка ў раманах Ніла Гілевіча “Родныя дзеці” / Т. Смольская // Міфалогія – фальклор – літаратура: праблемы паэтыкі: зб. навук. пр. / Бел. дзярж. ун-т. – Мінск, 2004. – Вып. 3. – С. 161 – 170.